

УДК 373.3/5.091.12-051(477)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-147-154>

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ УЧИТЕЛІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ЧИННИКИ ВПЛИВУ

I. I. Проценко

ORCID 0000-0003-1792-7200

У статті досліджено соціально-психологічні чинники, що впливають на процес професійної адаптації учителів Нової української школи. Визначено, що вони обумовлені інтегральним характером. З'ясовано, що на процес професійної адаптації впливають різноманітні фактори: фактори середовища, до яких здійснюється адаптація (робоче місце, технологічний процес, зміст виробничих завдань, можливості просування по службовим сходам та підвищення кваліфікації); індивідуально-особистісні фактори, безпосередньо пов'язані з особливостями самого адаптанта (переадаптаційний рівень знань, умінь та навичок, характер мотивації, яка визначає ставлення до діяльності, індивідуально-психологічні властивості особистості); фактори управління процесом адаптації (контроль виробничого процесу з боку керівництва, заохочення і стимулювання успішного виконання завдань, навчання посередництвом прикладу); соціально-психологічні фактори (соціально-психологічний клімат колективу, наявність групових норм та санкцій, стиль міжособистісної взаємодії у групі). У дослідженні розроблено теоретичну модель структури чинників, що впливають на процес управління професійною адаптацією вчителів: соціально-економічні чинники, соціально-психологічні чинники (взаємодія з керівником, психологічна атмосфера у колективі, міжособистісна взаємодія, статусно-ієрархічні відносини); індивідуально-психологічні (психофізіологічні чинники, особистісні чинники); соціально-демографічні чинники. Визначено, що всі вони по-різному впливають на успішність адаптації та на її результат в залежності від ступеня інтенсивності та тривалості впливу.

Ключові слова: професійна адаптація, вчителі, Нова українська школа, чинники, фактори.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблеми забезпечення ефективності управління освітніми закладами потребують необхідність,

одночасно з досягненням основних цілей, що стоять перед організаціями, створення сприятливих умов для професійного становлення та розвитку особистості вчителя. Серед найважливіших кроків у професійному становленні особистості вчителя є етап професійної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Психологічні проблеми адаптації вчителів до роботи у школі в різних її аспектах вивчали С. Д. Максименко, І. Д. Бех, Н. П. Лукашевич, О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Г. В. Єльнікова, О. Г. Солодухова, Н. О. Чайкіна, Дж. Брунер та ін.; вивчення *різновидів* адаптаційних процесів людини здійснювали Е. С. Маркарян, А. А. Налчаджян, Д. В. Ольшанский, Н. І. Сарджвеладзе, А. В. Фурман та ін.

Мета статті полягає у визначенні основних чинників, що впливають на професійну адаптацію молодих учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для управління професійною адаптацією необхідно знати ознаки успішності професійної адаптації, яка може характеризувати: у професійній діяльності – повне оволодіння професією, високим рівнем кваліфікації, творчим виконанням професійної ролі та участі у «раціоналізації» праці; у сфері суспільної діяльності – суспільна активність; у сфері міжособистісних відносин – високий статус особистості робітника. Стан високої професійної адаптації характеризується дуже вираженою зацікавленістю до професії, насолодою до професійної діяльності та взаємовідношення з колективом, соціально-психологічною позицією до виробничої групи.

Так, з-поміж критеріїв професійної адаптації вчителів виділяють: психічну норму; успішність включення людини у соціальне середовище (Проценко, 2020); відповідність індивідуальних властивостей особливостям діяльності; співпадіння інтересів особистості й колективу, прояв її активності у цих умовах, прийняття групових норм колективу ідентифікація себе з ними; встановлення стійких позитивних взаємовідношень із колегами і адміністрацією, високий рівень задоволеності цими відносинами і своєю працею (Проценко, 2020); об'єктивні: задоволеність особистості її власним статусом у колективі (професійно-кваліфікаційний зріст, стаж роботи, авторитет); суб'єктивні: задоволення особистості, відношення до різних аспектів і умов діяльності та спілкування, а також до самої себе (Наумук, 2017); самооцінка своєї позиції у колективі, почуття рівноправності, авторитет, впевненість у діях, задоволення особистості відповідальністю, рівень конфліктності (Проценко, 2020); гармонійна активність, високий рівень домагань, самокритичність.

Дослідження соціально-психологічних чинників актуальне з точки зору вирішення проблем стресу і адаптації, з позицій педагогічної та соціальної психології, психології управління, що обумовлено інтегральним характером професійної адаптації. Так, Воронкова В. звертає увагу на те, що уцілому на процес професійної адаптації впливають такі фактори: середовище, у якому знаходиться учитель (місце професійної діяльності, зміст професійних завдань, можливості просування по службовим сходам та підвищення кваліфікації); індивідуально-особистісні фактори; фактори управління процесом адаптації (контроль виробничого процесу з боку керівництва, заохочення і стимулювання успішного виконання завдань, навчання посередництвом прикладу); соціально-психологічні фактори (соціально-психологічний клімат колективу, наявність групових норм та санкцій, стиль міжособистісної взаємодії у групі) (Воронкова, 2017).

Важливою складовою частиною дослідження професійної адаптації є виділення різноманітних взаємозв'язаних чинників, що позначаються на освітньому процесі. Цих чинників велика кількість, але кожен з них по-різному впливає на адаптацію молодих учителів Нової української школи. Наприклад, виділяють об'єктивні чинники, що спрямовані на загальні умови адаптації (соціально-економічний та політичний устрій суспільства) і чинний, що пов'язані із вузьким оточенням адаптанта, але й виділяють такі чинники, виконання яких виявляється у діях молодого вчителя у конкретному середовищі, і присутність чи недостатність яких залежить від нього. Зазначені чинники об'єктивні по відношенню до молодого вчителя, але є суб'єктивними по відношенню до освітнього середовища, у якому адаптант звикає до професійної діяльності, і діють у різних педагогічних колективах по-різному (Наумук, 2017).

Поєднуючи спільні характерні риси усіх факторів, розроблено теоретичну модель структури чинників (рис. 1), які, на нашу думку, мають вплив на процес управління професійною адаптацією вчителів. Складність структури чинників адаптації зумовлюють багатомірність цього феномена. У процес адаптації включаються соціально-психологічні, соціально-економічні, соціально-демографічні, психофізіологічні та інші чинники, суб'єктивні й об'єктивні, соціальні й особистісні, природні, чинники діяльності, технологічні, внутрішні (що лежать усередині системи «індивід – середовище – професія») і зовнішні (що лежать за межами цієї системи), основні (домінуючі) і другорядні; специфічні; чинники колективу; чинники розвитку та інші (Проценко, 2020; Воронкова, 2017; Наумук, 2017). Всі вони по-різному впливають на успішність адаптації і на її результат у залежності від ступеня інтенсивності та тривалості впливу. Слід відмітити й те, що всі вони взаємозв'язані між собою, діють як єдине ціле, як система

взаємообумовлених обставин, у якій існує субординація й координація чинників.

До системи чинників професійної адаптації відносяться такі структурні елементи: **соціально-економічні** – матеріальна забезпеченість, соціальний статус професії, умови життя і діяльності; **соціально-психологічні**, які ми розподілили на чинники, пов'язані з *управлінською взаємодією керівника* – стиль управління, спрямованість, психологічна готовність, психологічна культура, толерантність, система стимулювання, організація діяльності, критерії ефективності, вміння попередження конфліктних ситуацій; *міжособистісні чинники*: емоції, ціннісні та діяльнісні відносини; *статусно-ієрархічні*: відносини підпорядкованості, авторитетності; організації: цілі організації, організаційна культура, ціннісні орієнтації, можливість впровадження нововведень, дисципліна праці, мотиваційна структура, потреби, організація діяльності; колективу – психологічна атмосфера, соціально-психологічний клімат, рівень розвитку колективу і відношення в його середині, підтримка, рівень конфліктності, дотримання етичних норм, наявність взаємодії, спілкування, характер взаємовідносин, наявність емпатії, референтності, згуртованості, утворення групових норм, можливість прояву індивідуальних цінностей, можливість зміни свого положення у колективі та ін.; **індивідуально-психологічні** чинники розділені нами на *психофізіологічні* – психічне здоров'я, особливості нервової системи, психологічна напруга, агресивність, сприйняття, вміння володіти собою, стресові стани, емоції, саморегуляція, рефлексія, та *особистісні* – рівень адаптаційного потенціалу, самооцінка, професійна спрямованість, професійна майстерність, творча реалізація, самореалізація, самоорганізованість, поведінкова регуляція, соціальна активність, авторитет, самокритичність, професійне задоволення, рівень домагань, відношення до самого себе, відношення до різних аспектів і умов, ціннісні орієнтації, професійне самовизначення; **соціально-демографічні** – стать, вік, педагогічний стаж, стаж в організації, статус, сімейний стан; **чинники освіти** – особистісний розвиток, здібність до навчання, кваліфікаційний рівень, розумові здібності, здатність до активної пізнавальної дії та до самонавчання, інтелектуальна продуктивність (див. рис. 1).

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, аналіз проблеми виявив, що позитивна адаптація вчителів у системі загальної середньої освіти можлива у результаті врахування використання та свідомого ініціювання комплексного впливу на особистість учителів керівників освітніх закладів, спеціальної системи психологічних методів, які забезпечують її реалізацію.

Рис. 1. Чинники, що впливають на процес професійної адаптації вчителів

Література

1. Воронкова В. Трансформації у сфері освіти: галузевий аспект. *Conference Proceedings of the International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development* (April 20 – 23, 2017, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole. 2017. С. 241–243.
2. Логвіна-Бик Т. А., Бик Н. В., Дубяга В. Упровадження компетентнісного підходу в процес навчання біології. *Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. ун.-ту. Мелітополь*. 2017. Випуск XVIII. С. 146–150.
3. Наумук І. М. Освітні тренди у підготовці майбутніх ІТ-фахівців. *Актуальні питання сучасної інформатики*. 2017. № 5. С. 126–129.
4. Проценко І. І. Дослідження обізнаності керівників освітніх закладів щодо проблеми управління професійною адаптацією вчителів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2020. №2. С. 164–172.

5. Проценко І. І. Шляхи оптимізації процесу управління професійною адаптацією вчителів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць / Гол. редактор Г. П. Шевченко. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля. 2020. Вип. 4 (97). С.184–194.*

References

1. Voronkova, V. (2017). *Transformatsii u sferi osvity: haluzevyi aspekt [Transformations in the field of education: sectoral aspect]*. Conference Proceedings of the International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories Socio-Economic Development (April 20 – 23, 2017, Opole, Poland), 241–243. The Academy of Management and Administration in Opole (ukr).
2. Lohvina-Byk, T. A., Byk, N. V., & Dubiaha, V. (2017). Uprovadzhenia kompetentnistnoho pidkhotu v protses navchannia biolohii [Introduction of the competence approach in the process of teaching biology]. *Naukovyi visnyk Melitopol State Pedagogical University, XVIII*, 146 –150. Melitopol (ukr).
3. Naumuk, I. M. (2017). Osvitni trendy u pidhotovtsi maibutnix IT-fakhivtsiv [Educational trends in the training of future IT professionals]. *Aktualni pytannia suchasnoi informatyky, 5*, 126–129 (ukr).
4. Protsenko, I. I. (2020). Doslidzhennia obiznanosti kerivnykiv osvitnikh zakladiv shchodo problemy upravlinnia profesiinoiu adaptatsiieiu vchyteliv [Research of awareness of heads of educational institutions on the problem of management of professional adaptation of teachers]. *Naukovi zapysky Ternopil Volodymyr Hnatiuk Natsional Pedagogical University. Serii: pedahohika, 2*, 164-172 (ukr).
5. Protsenko, I. I. (2020). Shliakhy optymizatsii protsesu upravlinnia profesiinoiu adaptatsiieiu vchyteliv [Ways to optimize the process of management of professional adaptation of teachers]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats, 4 (97)*, 184–194. H. P. Shevchenko (Ed.). Severodonetsk: Publishing House of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (ukr).

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ УЧИТЕЛЕЙ НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЫ: ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ

И. И. Проценко

В статье исследованы социально-психологические факторы, влияющие на процесс профессиональной адаптации учителей Новой украинской школы. Определено, что они обусловлены интегральным характером. Установлено, что на процесс профессиональной адаптации влияют различные факторы: факторы среды, к которым осуществляется адаптация (рабочее место, технологический процесс, содержание производственных задач, возможности продвижения по служебной лестнице и повышение квалификации); индивидуально-личностные факторы, непосредственно связанные с особенностями самого адаптанта (переадаптационный уровень знаний, умений и навыков, характер мотивации, определяющей отношение к деятельности, индивидуально-психологические

свойства личности); факторы управления процессом адаптации (контроль производственного процесса со стороны руководства, поощрение и стимулирование успешного выполнения задач, обучение посредством примера); социально-психологические факторы (социально-психологический климат коллектива, наличие групповых норм и санкций, стиль межличностного взаимодействия в группе). В исследовании разработана теоретическая модель структуры факторов, влияющих на процесс управления профессиональной адаптацией учителей: социально-экономические факторы, социально-психологические факторы (взаимодействие с руководителем, психологическая атмосфера в коллективе, межличностное взаимодействие, статусно-иерархические отношения) индивидуально-психологические (психофизиологические факторы, личностные факторы) социально-демографические факторы. Определено, что все они по-разному влияют на успешность адаптации и на ее результат в зависимости от степени интенсивности и продолжительности воздействия.

Ключевые слова: профессиональная адаптация, учителя, Новая украинская школа, факторы.

PROFESSIONAL ADAPTATION OF TEACHERS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: FACTORS OF INFLUENCE

I. I. Protsenko

The article examines the socio-psychological factors influencing the process of professional adaptation of teachers of the New Ukrainian School. It is determined that they are due to the integral nature. It is found that the process of professional adaptation is influenced by various factors: environmental factors to which the adaptation is carried out (workplace, technological process, the content of production tasks, opportunities for promotion and training); individual and personal factors directly related to the characteristics of the adapter (readaptation level of knowledge, skills and abilities, the nature of motivation, which determines the attitude to activities, individual psychological characteristics of the individual); factors of management of process of adaptation (control of production process by the management, encouragement and stimulation of successful performance of tasks, training by means of an example); socio-psychological factors (socio-psychological climate of the team, the presence of group norms and sanctions, the style of interpersonal interaction in the group). The study developed a theoretical model of the structure of factors influencing the management of professional adaptation of teachers: socio-economic factors, socio-psychological factors (interaction with the leader, psychological atmosphere in the team, interpersonal interaction, status-hierarchical relations); individual psychological (psychophysiological factors, personal factors); socio-demographic factors. It is determined that they all have different effects on the success of adaptation and its outcome depending on the degree of intensity and duration of exposure.

Key words: Professional adaptation, teachers, New Ukrainian school, factors.

Проценко Ірина Іванівна – доцент кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна). E-mail: procenkoira83@ukr.net

Проценко Ірина Іванівна – доцент кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (г. Суми, Україна). E-mail: procenkoira83@ukr.net

Protsenko Irina Ivanivna – Associate Professor of Pedagogy Department, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko (Sumy, Ukraine). E-mail: procenkoira83@ukr.net